

**BENJAMIN FUNDOIANU / BENJAMIN FONDANE: O
BIOGRAFIE ROMÂNNO-FRANCEZĂ****BENJAMIN FUNDOIANU / BENJAMIN FONDANE: A
ROMANIAN - FRENCH BIOGRAPHY****Speranța Sofia MILANCOVICI****Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad****Facultatea de Științe Umaniste, Politice și Administrative****Arad, str. Unirii, nr. 3****E-mail: m_speranta@yahoo.com****Abstract**

In order to outline the most exactly possible the activity by a fascinating proportion of the one who named himself, concourse of events, Wexler, Fundoianu or Fondane, a foray in his tumultuous biography is indispensable.

This work disciplines the ill-assorted information supplied by different bibliographic sources, in the Romanian stage in the existence of Fundoianu, but also in the stage after his volunteer exile in France, once with his dignified registration in the paradigm of the Romanian writer by French expression.

Without falling, of course, in the trap of a biographical critic, we estimate that, doubtless, the existential itinerary has often a fundamental relevance in a writer's creation. More, a worry existence and a tormented conscience, as the conscience of Fundoianu / Fondane proved to be, requires such an approach.

Key words: *biography, influences, formation, doctrine, literature***Cuvinte cheie:** *biografie, influențe, formare, doctrină, literatură*

În luna noiembrie a anului 1898, la Iași, s-a născut unul dintre cei care, fără îndoială, se numără printre cei mai rafinați gazetari români ai tuturor timpurilor, poet de talie internațională, critic literar de anvergură și cineast considerat de lumea franceză a filmului drept ambasador al acesteia în America Latină: Benjamin Fundoianu.

Numele său real este Benjamin Wechsler, fiul lui Isaac Wechsler, mic comerciant originar din târgul bucovinean Herța, și al Adelei Schwartzfeld, care l-au numit, conform tradiției iudaice, după bunicul său matern. În limba ebraică, ben-jamin semnifică „fiul mâinii drepte” sau, altfel spus, „fiul binecuvântat cu mâna dreaptă” [1]. Benjamin nu este unicul copil al familiei, având încă două surori mai mici, Lina și Rodica, de care îl leagă profunde sentimente fraterne, care vor dăinui până la tragica sa moarte.

Cadrul familial este unul deosebit de propice formării intelectuale, având în vedere că mama provine dintr-o familie de înaltă ținută, compusă din eminenți intelectuali evrei. Bunicul matern, Benjamin Schwartzfeld, pedagog și cercetător al istoriei evreilor, unul dintre pionierii iluminismului iudaic în România, a înființat prima școală pentru copiii evrei de la Iași. Biblioteca acestuia este descoperită de tânărul Benjamin în podul casei părintești, așa cum reiese dintr-o mărturie proprie, în

paginile „Sburătorului Literar” din 1921: „De câte ori, în fața bibliotecii bunicului, pe care am moștenit-o ca s-o continui, m-am oprit la volumele cu buche de aur pe spinare, rămase tefere în raft, deși ediția lor a fost cândva afurisită și arsă de sinagogă! Câtă dragoste trebuie să fi avut pentru artă omul care a cumpărat, din meschina lui avere de zaraf, cartea asta scumpă – ca să-și poată ucide ochii pe dânsa, ca s-o poată așeza în raftul lui, pentru bucuria interioară. Nu l-am cunoscut pe bunic, dar mâna lui m-a dezmiardat din fila atâtor cărți, sufletul lui mi-a surâs din atâtea slove de aur și genunchii lui m-au legănat, de atâtea ori, de sub infoliile vechi, din care-mi culeg, cum își culegea și el, nevoia unei lumi mai frumos trăite și bucuria de a o găsi așa de lesne... Cei care citesc, fără să păstreze cartea, cei care-o împrumută fără să simtă neliniștea și tortura n-au câștigat, chiar când le e mare meritul, nici un sfert din noțiunea de cultură.” [2] Ideea se regăsește, peste ani, în consemnările directorului revistei timișorene „Vrerea”, Ion Stoia Udrea: „Nu-ți împrumuta femeia, peria de dinți și cărțile! Este o zicală cuminte, dar dacă nu ai încotro chiar și trebuie să te abați, dela ea, atunci mai bine calcă primele două deziderate, decât să dai cărți” [3].

Frații mamei, Elias (1855-1915), Moses (1857-1943) și Wilhelm (1856-1915) sunt toți erudiți, intelectuali de înaltă ținută, jurnaliști și istorici renumiți. Primul dintre aceștia a scris o extrem de documentată Istorie a evreilor din România. Moses Schwartzfeld, reputat folclorist, a lăsat posterității o foarte interesantă trecere în revistă a avatarurilor evreului, „așa cum îl vede, cum îl crede și-l înțelege Românul, dar nu așa cum a fost sau este el cu adevărat.” [4] Volumul vine să demonstreze, pornind de la citate din literatura populară, cât de numeroase și înverșunate erau, în mentalitatea populară, superstițiile referitoare la evreul „diavol”, „impur”, „ucigaș de copii”!

Deși, așa cum pertinent remarcă Andrei Oișteanu[5], modernizarea și emanciparea comunității evreilor din România nu poate fi gândită ignorând contribuția fundamentală a fraților Schwartzfeld, doar unul dintre aceștia, Moses, apucă să trăiască zilele de realizare efectivă a acestui deziderat, consacrat prin Constituția din 1923. Elias, pe de altă parte, este expulzat din țară în 1885, alături de alți jurnaliști ori scriitori evrei, considerați drept elemente nocive de către guvernarea timpului. Profundul impact al acestei părăsiri forțate a României apare evident mai ales datorită numelui ales pentru primul său copil: acesta este botezat Exile, iar existența sa pariziană s-a intersectat probabil cu cea a verișorului său Benjamin, odată ce acesta s-a strămutat în patria idolilor săi literari. Posibilele lor contacte au rămas, până la această dată, necercetate.

Chiar dacă Benjamin vede lumina zilei la Iași, copilăria sa este inseparabil legată de Herța, veritabil „stetl” cu o pregnantă cultură evreiască, numărând mai multe sute de familii de evrei. Actualmente, așezarea, aflată la aproximativ 50 de kilometri de Iași, este inclusă în teritoriul Ucrainei. Împrejurimile satului primilor ani de viață se regăsesc decantate în substanță poetică pe întreg parcursul volumului *Privești*, unică reunire de texte poetice fundoiene în limba română. Un întreg ciclu de poeme poartă titlul *Herța*, colț de lume unde „în case oameni simpli vorbesc pe ovreiește”, „Seara, un murmur negru creștea din sinagogi” iar bunicul, mare patriarh al familiei, „între flăcări de sfeșnic se ruga...” [6]. Cei apropiați îl strigă, afectuos, „Mielușon”, apelativ pe care viitorul literat îl va utiliza pentru a semna corespondența familială din etapa sa existențială și intelectuală franceză.

Interesant de remarcat e faptul că locul nașterii lui Benjamin Fundoianu este unul al marilor contacte culturale, ideologice și chiar politice. Aici se „ating” interesele Imperiului Habsburgic, Otoman și Țarist, aici se întâlnesc religii, atitudini, moduri de „a fi” în lume. Este, așadar, vorba despre un spațiu multicultural prin esență, un cadru care, formator fiind, lasă o tușă distinctă unei personalități de o atât de acută sensibilitate și finețe receptivă cum s-a dovedit a fi cea a scriitorului în cauză. Atmosfera, cadrul formativ care a modelat personalitatea acestuia sunt redată subiectiv în textul intitulat *Pagini dintr-un confesional*, păstrat în arhiva cumnatului Paul Daniel. Materialul în discuție este în mod deosebit valoros, nefiind destinat unui ochi străin și, ca atare, surprinzând felii de suflet care își aduc contribuția substanțială la circumscrierea personalității lui Benjamin Fundoianu.

Studiile primare, Benjamin le-a urmat la „Trei Ierarhi”, la Iași, ca de altfel și pe cele secundare. Înclinația sa spre sociologie, literatură și filosofie se conturează de pe acum. Încă de pe vremea când era elev la Liceul Național ieșean, publică materiale în reviste ca „Viața nouă” a lui Ovid Densusseanu, „Cronica”, „Valuri” etc., sub pseudonime ca Ofir, Ha-Shir, Alex Vilara, Wechslerescu, Iașanul, Dionmède, Dănoiu și, finalmente, Benjamin Fundoianu. Acest pseudonim este derivat de la numele moșiei tatălui său, situată în apropiere: Fundoaia. Pseudonimul va fi, ulterior, transformat, odată cu fixarea în patria literelor franceze, în Fondane. Precocitatea sa intelectuală, remarcată cu rapiditate de către corpul profesoral, a atras însă după sine o imposibilitate de adaptare în clasă, însoțită de o teribilă plictiseală și dezinteres. Neglijarea obligațiilor școlare vor determina o repetenție, în primul an de liceu [7].

Trebuie precizat faptul că refugiarea în spatele unui pseudonim nu este, în cazul lui Fundoianu, o simplă modă sau o dispoziție trecătoare de tânăr scriitor, ci o necesitate, având în vedere faptul că în acea perioadă, elevii de liceu nu aveau dreptul de a scrie texte care să apară în ziare sau reviste. În vara anului 1913, Fundoianu renunță însă la a frecventa cursurile liceului, continuând pregătirea pentru bacalaureat în particular. Ca atare, de acum înainte își poate permite să își și semneze producțiile intelectuale.

Ulterior, tânărul se orientează și spre alte publicații: „Absolutio”, „Revista noastră”, „Revista critică”, „Flacăra”, „Cuvântul liber”, „Însemnări literare”, „Clopotul”, „Spre ziuă”, „Adevărul Literar și Artistic” etc. Bogatele sale lecturi din anii de școală l-au familiarizat atât cu literatura cultă și folclorul, cât și cu gândirea filosofică esențială și cu delicata activitate de publicist. Așa cum reiese din mărturiile proprii, risipite prin paginile „Rampei” anilor '20 ori ale „Sburătorului”, preferințele sale se îndreaptă spre noii filosofi ori scriitori, fără însă a neglija nici vechea galerie a acestora: „Pe vechi i-am citit o dată, dar pe Flaubert, Baudelaire, de zece, de o sută de ori” [8].

D. Petrescu semnaleză, într-o prefață [9] la una dintre edițiile *Priveștiștilor*, o mărturie a lui Benjamin Fundoianu, dintr-o scrisoare datată aprilie 1928, trimisă, de la Paris, lui Tudor Arghezi și publicată ulterior în revista „Unu”. Conform acesteia, debutul său ca poet se regăsește în paginile „Cronicii”. Însă publicația în cauză a văzut lumina tiparului între anii 1915-1916, în vreme ce poezia *Vin norii ca clipe*, semnată Fundoianu, apare cu un an mai devreme, în revista-interfață a simbolismului românesc, „Viața nouă”. În plus, sonetul *Dorm florile* și poezia *Idilă*, apar tot în 1914, în publicația simbolistă „Valuri”, iar sonetul *Eva*, așa cum notează Sașa Pană[10], în „Revista noastră” a Constanței Hodoș. Concomitent, în „Opinia”, la rubrica lui Rodion (A. Steurman) apare o poezie intitulată *Testament*, nesemnată, dar despre care jurnalistul care o reproduce afirmă că îi aparține unui elev de liceu, fără dubiu Benjamin Fundoianu [11].

În același timp în care se afirmă ca statornic colaborator al marilor publicații culturale românești, tânărul participă activ cu materiale și în paginile publicațiilor evreiești „Hatikvah”, „Lumea Evree”, „Bar-Kochba” sau „Hasmonaea”. Astfel, cu reală eleganță intelectuală, Fundoianu duce o dublă existență, pe de o parte în plan literar, pe de altă parte, în lumea publicisticii. Câteva figuri de intelectuali evrei care au avut o influență semnificativă asupra literatului în formare au fost poetul de limbă idiș Jacob Groper, publicistul Alfred Hefter, poetul A. S. Rodion și ideologul-scriitor A. L. Zissu, director al revistei sioniste „Mântuirea”, al cărui roman, *Spovedania unui candelabru*, Fondane îl va traduce și prefața la Paris, în anul 1928. Dintre scriitorii români, o înrăurire notabilă asupra lui Benjamin Fundoianu au avut Tudor Arghezi, o înverșunată pasiune literară pentru mai tânărul poet, Ion Minulescu, Gala Galaction și Mihai Eminescu.

Demne de remarcat sunt, în această etapă, și traducerile din poezia idiș, pe care Fundoianu le semnează în paginile diferitelor publicații dispuse a găzdui astfel de texte. Printre autorii care au trezit elanul de traducător al acestuia se numără A. Reisen, H. N. Bialik, Moris Rosenfeld, Șalom Alehem, Jacob Groper sau Z. Shneur.

Anul 1917 este unul dintre cei mai prolifici intelectual, dar printre cei mai triști în plan familial: tatăl său moare de tifos exantematic.

În anul următor, 1918, Benjamin Fundoianu publică o interesantă plachetă cu tematică biblică: *Tăgăduința lui Petru*, aceasta văzând lumina tiparului la editura „Chemarea”, din Iași. Lucrarea sa reiterează momentul dezicerii apostolului Petru, însoțită fiind de o *Lămurire*, având rolul de prefață și care precede viitoarele luări de atitudine tipic fundoiene împotriva culturii române și a modului deficitar în care am înțeles să preluăm valorile occidentale [12].

În 1978, Tristan Ianco nota: „B. Fondane este mai întâi și mai ales un autentic poet evreu. Prin originile sale, prin opera sa, prin mesajul său.” Iar completarea subtilă a lui Andrei Oișteanu curge firesc: din păcate, el a fost un „autentic evreu” și prin moartea sa... [13] Fundoianu s-a născut într-un moment inoportun, fatal pentru necuprinsa complexitate a sufletului său, pentru structura sa de o catastrofală demnitate și perseverență: cel al Holocaustului. Or, cel în cauză era într-adevăr, dincolo de omul deșrădăcinat, dar, paradoxal, obsedat de rădăcini, evreu. Evreu adevărat, cu o individualitate inadaptabilă și de o deosebită fecunditate spirituală.

Cei trei ani pe care Benjamin Fundoianu i-a petrecut ca student al Facultății de Drept din Iași nu au fost unii scutiți de manifestări antisemite. Decan al facultății era, în acea perioadă, A.C. Cuza, iar printre colegii de an ai poetului se număra Corneliu Zelea Codreanu... Iată ce notează Fundoianu, referitor la acest climat: „Am făcut trei ani de Drept la facultatea din Iași și așa fi și astăzi licențiat în Drept, dacă n-aș fi pierdut (dar cum era să-l iau?) examenul lui A. C. Cuza” [14].

În ceea ce privește cariera de jurnalist, unii consideră că Fundoianu s-a afirmat realmente printr-un interviu publicat în „Mântuirea” din 30 martie 1919, interviu privind situația evreilor din Ucraina, față în față cu bolșevismul. Interviul i-a fost acordat de către Arnold Margoline, ministru de externe în efemera Republică Ucraina. Discuția în cauză se centrează pe probleme precum participarea evreilor în structurile de conducere ucrainiene, organizarea evreilor în partide politice, autonomia culturală evreiască etc.

Însă, deși s-a ocupat de aspecte conexe problemei evreiești, perspectiva pe care Fundoianu a abordat-o a fost mereu una cultural-ideologică, ținându-se la distanță, chiar ca și statornic colaborator al „Mântuirii”, de militantismul sionist. Unele eseuri ale sale ating totuși chestiuni vizând antisemitismul, însă, așa cum remarcă Leon Volovici, acestea au „aproape totdeauna un aer atemporal și de rafinată intelectualitate” [15]. Apogeul activității sale de redactor la revista lui Zissu o constituie seria celor unsprezece eseuri purtând titlul *Judaism și elenism*, veritabil studiu filosofic asupra paradigmelor filosofice, morale, artistice și de gândire propuse de cele două culturi.

Mai mult, Fundoianu atinge, în articolele sale, până și probleme de administrație publică și... sport! Însă aceste motive de dezbatere ascund adesea implicații profunde, fiind doar punctul de pornire al unei incursiuni documentate în estetică sau în filosofia culturii.

Seria de articole intitulată *Din caietele unui inactual* a apărut, în decursul anului 1921, în revista „Rampa”, publicație spre care Fundoianu se orienta cu predilecție. Evident, gazetarul în cauză nu se dezmente, alegând, așa cum sublinia un documentat exeget, cultivarea excesivului și a paradoxului [16].

Abia în anul 1920, tânărul părăsește Iașiul pentru a se stabili în București. În această perioadă, paleta publicațiilor care îi găzduiesc scrierile devine din ce în ce mai largă, iar talentul îi este deja recunoscut de către personalitățile culturale ale timpului, prestigiul său fiind în ascensiune. Eugen Lovinescu este printre cei a căror intuiție umană și literară a sesizat atât complexitatea informației, cât și finețea analitică fundoiană: „Sub nume diferite adaptate condițiilor locului, Wechsler, Fundoianu sau Fondane, se ascunde același exemplar al unei rase de admirabilă unitate spirituală... Inteligent, aproape ca toți cei ai rasei sale, cu facultăți apreciabile de asimilare... spirit european...” [17] Cenaclul lovinescian „Sburătorul” era, de altfel, consecvent frecventat de Benjamin Fundoianu.

Acesta a fost, în etapa bucureșteană, atât un fin cronicar teatral, plastic, literar, cât și un personaj extrem de activ în cadrul grupărilor de avangardă, alături de nume astăzi celebre ca Ion Vinea, Ilarie Voronca, Sașa Pană, Ștefan Roll, Marcel Iancu, M. H. Maxy, F. Brunea-Fox etc., altfel spus viitorii mari actori ai avangardei românești. Când, în 1922, Ion Vinea și Marcel Iancu fac să

apară „Contemporanul”, publicație-fanion a noilor direcții, Benjamin Fundoianu este prezent, încă din paginile primului număr, cu un articol purtând titlul sugestiv *spre Europa*. Firește, cu renumita (deja) subtilitate care îl caracteriza, „viciul său evident”, în exprimarea lui Emil Cioran[18], autorul militează pentru deschiderea spre valorile occidentale.

Chiar și după voluntara plecare în Franța, Fundoianu, devenit de pe acum Fondane, continuă să își trimită producțiile literare în țară, în special pentru a fi tipărite în reviste precum „Contemporanul” sau „Integral”.

Relevantă, în acest sens, este consemnarea unui interviu al Sorinei Cassvan, publicat în „Rampa” din februarie 1930 și intitulat *Un avangardist român la Paris* (titlul face referire, după cum am precizat, cu precădere la componenta orientată spre cinematografie a personalității fundoiene). Discuția se axează pe aspecte privind călătoria în Argentina, pe care Fondane a întreprins-o ca „ambasador al cinematografului francez”, atingând însă și domeniul sensibil al exilului autoimpus și legătura ulterioară cu lumea culturală românească. Iată ce mărturisește, în acest context, Fondane, înlăturând orice dubiu asupra orientării sale spre nou: „Iubesc acum, ca și pe vremuri, pe cei câțiva prieteni: Galaction, Minulescu, Claudia Millan, pe tinerii mei prieteni Brunea, Călugăru, Voronca, Roll, Vinea. Dacă aș fi rămas în țară, aș fi cu ei la „Integral” și la „Unu” [19].

Anul 1922 este considerat, de către majoritatea celor care au acordat atenție acțiunii fundoiene, drept acela al afirmării sale depline: acum apare culegerea de articole reunite sub titlul sugestiv *Imagini și cărți din Franța*, o sinteză a tot ceea ce Fundoianu a publicat, până la acea dată, despre literatura franceză contemporană. Volumul este însoțit de o prefață, care afirmă cu vehemență dependența culturii române față de cea franceză, reușind astfel să lezeze autoritățile culturale românești ale timpului și să provoace vii reacții și controverse.

Imediat după acest eveniment editorial, Benjamin Fundoianu își demonstrează încă o dată puterea germinativă și de preocupare în domenii de o deosebită varietate: împreună cu sora sa, Lina, care este actriță, și cu Armand Pascal, cumnatul său, regizor, actor și mim care, anterior, a făcut parte din trupa lui Jacques Copeau, „Vieux Colombier”, fondează teatrul „Insula”, într-o sală puțin încăpătoare din București, de pe actuala stradă Gabriel Péri, la numărul 3. Manifestul-program al „Insulei”, afirmând dezgustul pentru teatrul momentului, conceput ca o industrie, îl definește ca o vocație: „Aici ne limităm: teatrul „Insula” începe fără nici un ajutor, fără nici o idee comercială și se va sforța totuși să joace numai piese a căror valoare literară este fără contestă, și pentru a căror reușită, ca punere în scenă și joc, va cheltui toată energia. ...în halul în care se află teatrul la noi, a merge la un teatru și a-l încuraja înseamnă a face operă urâtă. Existența noastră vă este necesară dacă sunteți oameni cu gust; dacă nu mai puteți vizita teatrul vechi și așteptați unul nou...” [20].

Teatrul se deschide în 26 decembrie 1922, cu punerea în scenă a *Legendei funișoarelor* de Ștefan Octavian Iosif și Dimitrie Anghel, propunând un repertoriu diversificat și valoros. În data de 23 ianuarie 1923, gruparea organizează o serată de excepție, prezentând o antologie a poeziei românești, de la Conachi la Adrian Maniu, în lectura unor actori ai teatrului.

Ar fi de amintit și câteva piese din repertoriul propus, ca moștră din ce ar fi putut să fie teatrul *Insula* în viața culturală a capitalei: *Devant les portes d'or* de Lord Dunsany, *Le Docteur Volant* și *Le Médecin malgré lui* de Molière, *La Mort de Tintagile* și *La Nuit de Maurice* de Maeterlinck, *L'amour capricieux* de Goethe etc.

În ciuda planurilor ambițioase, gruparea nu va funcționa decât scurt timp, din cauza dificultăților financiare și a restricțiilor antisemite care înfloresc în această perioadă.

Simultan, Benjamin Fundoianu a încercat să propună spre tipărire volumul *Imagini și scriitori români*, fără însă a putea duce demersurile la bun sfârșit. Nu e singura încercare de acest fel: date despre aceste preocupări dă scriitorul însuși, în același interviu acordat, în 1930, la Paris, Sorinei Cassvan și apărut în „Rampa”, XV, 3623, din 12 februarie același an. Fundoianu afirmă, cu această ocazie: „Voi reîncepe (să scriu în română, n.n.) în clipa în care editorii bucureșteni vor fi tipărit diversele mele volume neapărate: *Imagini și scriitori români*, *Caietele unui inactual*,

Probleme vesele, Ferestre spre Europa, Dialoguri, un studiu despre esteticianul englez Walter Pater, o piesă, *Festinel lui Baltazar* și un volum de poeme, *Privești*. Dar pesemne că tânăra generație mă vrea mai puțin decât cealaltă” [21]

Anul 1923 este cel al despărțirii oficiale și definitive a lui Benjamin Fundoianu de România, de patria literară, lingvistică aferentă și chiar de propriul nume.

Plecând, la sfârșitul anului, într-un exil voluntar la Paris, tânărul locuiește, pentru început, în apartamentul renumitului Rémy de Gourmont, scriitor atât de apreciat la ora actuală, căruia, înainte de plecare, autorul *Imaginilor și cărților din Franța* îi dedicase numeroase articole în revistele românești. Aici el îndeplinește rolul de bibliotecar. Ulterior, pentru a-și câștiga o existență foarte calculată, Fundoianu, devenit Fondane, se angajează la compania de asigurări L’Abeille. La scurt timp după stabilirea sa în capitala Franței, i se alătură Lina, sora sa, și soțul acesteia, Armand Pascal, cei cu care Fundoianu concepușe „Insula”. De altfel, în Parisul acelei vremi s-au regăsit o pleiadă de oameni de cultură plecați de pe meleaguri românești, prieteni și colaboratori ai lui Benjamin Fundoianu: Constantin Brâncuși, Ilarie Voronca, Claude Sernet, Emil Cioran, Luca Gridu, Victor Brauner.

În lumea pariziană, Fundoianu se bucură de o reală apreciere, dovadă casele pe care le frecventează și grupurile în cadrul cărora se integrează. În răgazul oferit de existența zilnică, scriitorul găsește resursele intelectuale necesare pentru a colabora la reviste franceze de notorietate, printre care „Cahiers du Sud” sau „Commerce”, condusă de Paul Valéry.

Nu mult după sosire, îl cunoaște și pe Jules de Gaultier, în a cărui casă își va întâlni mentorul filosofic. Acesta este un moment de cotitură în evoluția lui Fondane ca eseist și filosof francez, filosoful rus Lev Șestov, gânditor de factură existențialistă, promotor, de altfel, al curentului în cauză, exercitând asupra sa o importantă influență intelectuală.

Se pare că lucrarea care a determinat mutații profunde în sistemul filosofic fondanian a fost *Revelațiile morții*, o scriere despre deznădăcinarea ființei umane și despre un Dumnezeu absurd.

În martie 1925, la București, are loc un eveniment cultural remarcabil: F. Brunea-Fox și colaboratorii săi creează revista „Integral”. În acest context, dezmințindu-și declarațiile de radicală desprindere de provincialismul românesc, Benjamin Fundoianu, alături de Ilarie Voronca, își asumă spațiul redacțional destinat aspectelor culturale pariziene. Se remarcă, în această etapă, fluctuația între limba română și cea franceză, articolele fiind, la rândul lor, semnate „Fondane” sau „Fundoianu”. Încă din primul număr, acesta inaugurează rubrica *Fenêtres sur l’Europe*. Un aspect însă atrage atenția: dacă, în etapa sa de publicist român, Fundoianu manifestă un minim interes pentru aspectele politice care trezeau energiile discursive ale compatrioților săi, preocupările sale vizând, cu precădere, o politică a culturii, „frecventarea cercurilor avangardiste pariziene îl aduce pe Fondane în fața unor opțiuni invariabile și îl obligă să-și pună în chipul cel mai serios problema raporturilor între literatură și politică.” [22]

În paginile aceleiași publicații, va apărea, în octombrie, același an, o știre care va anunța lumii literare autohtone înscrierea lui Fundoianu în patria literelor franceze: este vorba despre terminarea *Falsului tratat de estetică*, evident, în limba franceză. Această primă versiune nu va vedea niciodată lumina tiparului.

Tot în „Integral” apare, în luna mai 1925, poemul *Exercice de français*, prima mostră de versificație în limba franceză.

Un an mai târziu, grație intervenției prietenului său Ilarie Voronca, o va cunoaște, la compania de asigurări unde își desfășoară el însuși activitatea, pe Geneviève Tissier, care, în 1931, îi va deveni soție. La oficializarea legăturii, martori sunt Constantin Brâncuși și Lev Șestov.

Începând din 1928, afirmarea sa în Franța devine deplină. Texte ale sale locuiesc paginile publicațiilor pariziene, volumele sale văd, frecvent, lumina tiparului, la prestigioase edituri. Primul său poem publicat în Franța poartă titlul *Le regard de l’absent* și se regăsește în paginile revistei „Discontinuité”, a grupării cu același nume condusă de Arthur Adamov și Claude Sernet.

Pe lângă activitatea de publicist și de literat, Fundoianu, devenit Fondane, se afirmă și în lumea filmului de artă. Probabil că interesul său în acest sens își are originea în mai vechea preocupare pentru teatru, din epoca „Insulei”. Astfel, în 1928, Fondane dă spre publicare prima sa carte în limba franceză, *Trois scenarii. Cinépoèmes*, [27] dedicate cumnatului și colaboratorului de cursă lungă, Armand Pascal, și ilustrate de marele pictor și cineast Man Ray.

În această perioadă, Fondane traduce și prefațează romanul fostului său mentor A. L. Zissu, dezvoltând și preocupările pentru filosofie. În casa lui Șestov, îl cunoaște pe E. Husserl, la începutul anului 1929. În urma acestei întâlniri, numărul din iunie al revistei „Europe” va găzdui eseul *Edmond Husserl et l'Œuf de Colomb du réel* [24]. Perioada este, însă, marcată de pierderea cumnatului său, care decedează în martie.

În acest context al preocupărilor pentru cinematografie, în anul 1929, la invitația oficialităților de acolo, prin intermediul Victoriei Ocampo (întâlnită, de asemenea, în casa aceluiași Lev Șestov), Fondane pleacă, pentru câteva luni, la Buenos-Aires, pentru a prezenta filme de avangardă și pentru a susține o serie de conferințe la universitatea locală.

Iată experiența sud-americană, redată de însuși protagonistul său, într-un interviu din 1930, acordat, pentru paginile „Rampei”, Sorinei Cassvan:

„- *Ce a prilejuit plecarea dv. în Argentina?*

- Am fost invitat de societatea „Amigos del Arte” din Buenos Aires să țin o serie de conferințe despre cinematograful pur sau absolut – despre cine-poem, într-un cuvânt. Am luat cu mine diverse filme și fracții de filme, pe care le-am proiectat după conferințe: *Entracte*, de René Clair, *Un chien andalou*, de Buñel, *La coquille et le Clergyman*, de Germaine Duloc, *Le cabaret épyleptique*, de amicul meu, compatriotul nostru, Henri Gad.

- *Ziarele franțuzești v-au numit un ambasador al cinematografului francez. Călătoria dv. avea un scop de propagandă?*

- Nu. Nimic nu-mi repugnă mai mult decât așa-zisa operă de propagandă. Am fost chemat să vorbesc cum vreau, despre ce vreau și tocmai *libertatea* aceasta o prețuiesc mai mult decât orice. Altfel, propaganda m-ar fi obligat, de dragul unei pâini și a unei dezertuni rușinoase, să întrebuițez cu majuscule cuvintele: Patrie, Franța, Civilizație, să trișez asupra semnificației pe care voiam s-o caut într-o anumită activitate intelectuală, prin care fiecare sparge o ușă sau o fereastră, unde poate, ca să arunce o privire, măcar una, în necunoscutul esențial.

- *În afară de cinema, despre ce ați mai vorbit?*

- Despre mișcarea „Dada” și, la facultatea de filosofie, despre filosoful rus Lev Șestov sau lupta împotriva evidențelor.

- *Fără îndoială că ați avut succes?*

- Nu știu. Gazetele au vorbit. Interviuri, traduceri, invitații etc... dacă asta se cheamă succes. Scandal însă, da. Pentru întâia oară, în Buenos-Aires, cineva aducea cu el ceva din spiritul revoluționar european, în cinema, în artă, în filosofie. Praf de dinamită și tot e ceva. Am întâlnit oameni tineri, capabili de visuri neretușate, cu buzunarele încă goale, în evoluția încă nefinalizată, necristalizată. Dacă am făcut ceva pentru ei, dacă i-am scos din casă și i-am pus în șosea, nu mi-ar părea rău deloc.

- *De ce nu veniți în țară cu aceleași filme?*

- Fiindcă nu mă cheamă nimeni, deși voiajul e mai puțin lung și mai puțin scump.” [25].

În anii următori, Benjamin Fundoianu termină eseul intitulat *Rimbaud le voyou* (*Rimbaud-golanul*, replică la sintagma „*Rimbaud le voyant*”, care circula în epocă), considerat astăzi printre lucrările critice de referință în bibliografia privindu-l pe Arthur Rimbaud, a cărui primă versiune va fi refuzată de către Editura Gallimard. De asemenea, publică fragmente din poemul în limba franceză *Ulysse*. În plus, „*Les Cahiers du Sud*” găzduiesc texte fundoiene privind diverși scriitori și filosofi: Gogol, Voronca, Céline, Kierkegaard, Gide, Poe etc.

În anul 1930, poemele în limba română ale lui Benjamin Fundoianu, au fost finalmente publicate. Volumul, intitulat *Priveliști*, apare prefăcut de un text scris la Paris, în 1929, și intitulat *Câteva cuvinte pădurețe*.

Dacă, inițial, manuscrisul eseului său despre Rimbaud a fost respins de la tipar, în 1933, prestigioasa editură Danoël et Steele îl publică, la fel cum se va întâmpla, pe parcursul verii anului 1936, cu *La Conscience malheureuse (Conștiința nefericită)*. Aceeași instituție va face să apară, doi ani mai târziu, *Faux traité d'esthétique (Fals tratat de estetică)*.

Scriitorul mânuiește limba franceză cu o pricepere apropiată de perfecțiune, fapt remarcat și de exegeții săi francezi, ceea ce îi permite încercări poetice în noua patrie lingvistică. Primele stihuri fondaniene, cu titlul *Ulysse*, publicate, în 1933, în ciclul *Cahiers du Journal des Poètes*, la Bruxelles, poartă amprenta experienței argentinienne: „Il commence à écrire en pleine mer le grand poème *Ulysse*. Le navire qui fend les vagues dans la nuit ne donne-t-il pas la forme mystérieuse de toute existence humaine? Tous les poèmes de Benjamin Fondane sont des traversées métaphoriques de l'existence.” [26], notează exegetul Olivier Salazar-Ferrer. Volumul în discuție poartă, pe prima sa pagină, dedicația: „à Armand Pascal dans la mort...” [27]

Doar patru ani mai târziu, la Bruxelles, apare volumul *Titanic*. Critica literară a remarcat parțiala aderență a lui Fondane, în această etapă, la principiile teoretice ale dadaismului, pe care nu îl practică, totuși, decât din punctul de vedere al tendinței, mai pregnantă acum, spre abstractizare. În cazul acestui volum, influența șestoviană își face simțit ecoul, textele fiind însuflețite de un elan spre răscoală, spre revoltă existențială.

În anul 1936, colaborarea sa se extinde și la „Schweitzer Annalen” și la „Revue Juive” de la Geneva. În același timp, Fundoianu întreprinde o a două deplasare în Argentina, pentru a turna filmul *Tararira*. Cu ocazia acestui drum, îl cunoaște pe Ungaretti. În aceeași perioadă, familia se întregește, pentru un timp, la Paris, unde ajung, în vizită, mama, Rodica, sora sa, și cumnatul Paul Daniel, „arhivarul” ulterior al scrierilor nepublicate ale lui Fundoianu.

În 1938, marcat de moartea lui Lev Șestov, Fundoianu publică primul său articol în „La Revue philosophique”: *Leon Chestov et la lutte contre les évidences*. În același an obține, grație sprijinului unor prieteni și al redacției de la „Cahiers du Sud”, cetățenia franceză.

Anul 1940 este, și pentru Benjamin Fondane, unul nefast. Mobilizat la un regiment de infanterie aproape de Fontainebleau, cade prizonier, dar evadează. Este prins, apoi eliberat din motive de sănătate, fiind, ulterior, operat de ulcer și internat, o bucată de vreme, la Val-de-Grâce. Însă problemele de sănătate nu îl descurajează, nici nu îl împiedică să publice, în continuare, articole în „Cahiers du Sud”, „Fontaine” sau „Sur”.

În iarna anului 1941, Fondane începe munca la un alt eseu de valoare efectivă în bibliografia critică franceză: este vorba despre *Baudelaire et l'expérience du gouffre (Baudelaire și experiența abisului)*, lucrare care va rămâne nefinalizată. În această perioadă, bunii săi prieteni, printre care Emil Cioran, Stéphane Lupasco sau nume celebre ale cinematografului europene și sud-americeane a timpului, încearcă, fără succes, să îl convingă să plece în Argentina, pericolul antisemit devenind evident.

Ultimul său text va fi *Le Lundi existentiel et le Dimanche de l'Histoire (Lunea existențială și Duminica istoriei)*, pe care o altă editură de renume îl va publica: Editura Gallimard.

În tragica zi de 7 martie, 1944, Fondane este arestat de poliția franceză, împreună cu sora sa, Lina, dintr-o imprudență: avertizat, în repetate rânduri, să se ascundă, Fondane nu rezistă fără cărțile sale. Pentru a le recupera, comite tragica eroare de a se întoarce la locuința pariziană. Denunțat de un vecin colaboraționist, cade victimă nebuniei naziste. Internat, împreună cu sora sa, la Drancy, va fi, ulterior, deportat la Auschwitz, în 30 mai.

În acest sinistru amplasament își va găsi sfârșitul, în data de 2 sau 3 octombrie, una dintre cele mai prolifiche minți pe care le-a germinat vreodată solul spiritual românesc, poet și eseist de valoare indubitabilă, unul dintre cei mai eleganți și cultivați gazetari ai istoriei jurnalismului

românesc, precum și o recunoscută personalitate a lumii culturale franceze și sud-americane. Atât de aproape de victorie, cum însuși nota...

Ultimele scrisori către mama sa și cele trimise, din lagărul de la Drancy, către soția sa Geneviève, ne prezintă un Fundoianu de o rară demnitate umană, care, în nebunia holocaustului, găsește resurse pentru a alina, de la distanță, disperarea celor dragi. Iată un fragment din ultima sa epistolă, datată 29 mai, cu o zi înainte de trimiterea la Auschwitz: „...fii curajoasă. Ți-am spus-o, o știi, în compunerea destinului nostru se găsesc lucruri ce nu pot fi schimbate. Călătorul nu și-a sfârșit călătoria, notam. Ei bine, aveam dreptate, continui călătoria. Măine, cu tot dinadinsul. (Deci Fondane cunoștea traseul tragic al viitoarei zile, n.n.). Fii tare scumpo, socotesc că, în curând totul se va încheia... Nu mă îndoiesc în ce privește viitorul; doar absența ta mă apasă și faptul de a nu-ți putea potoli plânsul... în momentele de răgaz, am așternut unele însemnări relativ la manuscrisele mele; n-am timp să le revăd; le vei citi tu...

Scumpă Viève, să fii curajoasă. E dureros, e cumplit, dar și alții au suportat mai mult decât noi. Filmul ororilor căroră le-am fost martor! Mi-am impus, am făcut tot ce se putea pentru a ușura, pentru a alina cât de cât lamentabila suferință.... Transmite salutări tuturor prietenilor noștri... mi-e greu să te abandonez, după ce atâta vreme am fost despărțiți.... Al tău, Mielușon” [28].

Mamei sale, aflată în țară, fiul îi scrie „mereu cu nădejdea că ne vom revedea curând și că te voi ține pe genunchi și legăna – cum m-ai legănat prunc” [29]. Dar soarta nu a vrut astfel, iar în 1953, la moartea sa, Adela Schwartzfeld nu aflase cutremurătoarea realitate, care l-a aruncat pe fiul său în flacăra cuptoarelor naziste.

Văduva sa a încercat să pună ordine, atât cât a putut, între scrierile rămase în grija sa, pe unele pregătindu-le pentru publicare, pe altele încredințându-le spre păstrare lui Paul Daniel. Ulterior, ea a decis să se retragă definitiv din lume, în rândul surorilor de la Notre - Dame – de - Sion.

În 1965 văd lumina tiparului versurile *Exodului (Super Flumina Babylonis)*, minuțios datate și însoțite de o foarte sugestivă prefață.

Concluzii

Ce se poate spune acum, la un secol și încă un deceniu de la nașterea sa? Poetul, publicistul, dramaturgul, cineastul de marcă și filosoful Fundoianu – Fondane a fost prietenul lui Constantin Brâncuși, al lui Ilarie Voronca, al lui Brauner și Claude Sernet, al lui Emil Cioran și al lui Leon Cestov. A purtat, cu reală eleganță, stindardul avangardei românești la Paris, orașul cosmopolit unde adevărata valoare culturală era pusă la grea încercare. A transgresat frontiere geografice sau de mentalitate și a legat două culturi, între care a găsit energia să își divizeze opera. A prezenta, printr-o succintă incursiune în activitatea sa, gândirea lui Benjamin Fundoianu – Benjamin Fondane este aproape o utopie. Dificultatea derivă din imposibilitatea de a disocia între filosofia, poezia scrierii sale, militantismul propriu neamului său și aptitudinile gazetărești. L-am putea numi „poetul – filosof”, sau „gazetarul – poet. Și nu am putea să surprindem, integral, complexitatea structurii sale, care ne scapă printre degete, asemenea unei fascinante raze de lumină... Nimic nu este mai fals decât a încerca reunirea, într-un efort biografic, a infinitelor fațete din care este compusă existența unui asemenea om.

Hrănit dintr-o cultură solidă de sorginte europeană, plonjat fără scut într-o lume culturală în cel mai concret sens universal, investindu-și corp, suflet și minte într-o temerară acțiune intelectuală de transgresare a frontierelor de orice fel, Benjamin Fundoianu / Benjamin Fondane este cel mai elocvent exemplu de perseverență și neresemnare.

Cert este că, prin totalitatea scrierilor sale literare, a materialelor publicate în presa vremii și a prolificii sale activități filosofice și de cineast, Benjamin Fundoianu a fost purtătorul de stindard al avangardismului românesc peste hotare și al suflului înnoitor pe plan intern. A reușit să se înscrie cu succes în marea cultură a Franței, evidențiind valențele de universalitate ale culturii matrice. Activitatea sa rămâne impresionantă, atât prin valoarea intrinsecă, cât și prin ceea ce spune ea

despre evoluția virtuală a unui poet, unit la suflet cu un critic, un gazetar și un filosof, dacă viața nu l-ar fi purtat spre „alți oameni și alți idoli”. Iar mai târziu, dacă o imaginație criminală nu ar fi născut oroarea care l-a proiectat în amintire...

Situația lui nu a fost izolată, ci poate fi înscrisă în paradigma scriitorului român de expresie franceză. Câteva nume importante din această galerie rămân: Tristan Tzara și Panaït Istrati, Ilarie Voronca și Mircea Eliade, Vintilă Horia și Emil Cioran, precum și destul de mulți alții, valorificați peste hotare, de neamuri adoptive, dar mult mai receptive. Să nu menționăm decât cazul unei moșteniri Constantin Brâncuși sau al unei galerii de femei-scriitor aproape străine mării majorității a conaționalilor: Martha Bibescu, Elena Văcărescu, Anna de Noailles – principesa Brâncoveanu, unică triadă de verișoare care s-au impus în literatura franceză.

Numele Benjamin Fondane stă, peste timp, inscripționat pe pereții Panteonului francez, alături de alte nume ilustre... La numărul 6 de pe strada Rollin, unde a avut Fondane ultimul domiciliu, a fost dezvelită o placă omagială. Poporul român însă îl reține în reprezentarea lui Constantin Brâncuși. În eseu său, intitulat *Cincisprezece poeți*, Mircea Tomuș ne dă modelul felului în care un popor ar trebui să simtă și să vorbească despre valorile sale. Iar Benjamin Fundoianu a fost, fără putință de tăgadă, una dintre acestea: „Fundoianu rămâne pentru noi în imaginea pe care ne-a lăsat-o intuiția genială a lui Brâncuși: un chip realizat printr-o liniatură atât de fină încât parcă se topește și dispare în albul paginii. Și totuși impresia de volum a figurii este pregnantă, iar din masivitatea portretului ce pare surprins în plin proces de alcătuire, în sedimentare înceată dar irevocabilă, se disting deocamdată linia fină a gurii și mai ales ochii, fără vedere, cu privirea întoarsă spre interior, asemeni privirii statuilor antice. Pentru cultura română, un meșteșugar stăruitor și modest sub a cărui ștearsă înfățișare se ascunde spiritul unui mare inovator.”

Sunt însă Wechsler, Fundoianu și Fondane „persoane” diferite? Unele mărturisiri ale sale pot apărea ca documente atât ale modului în care Benjamin Fondane se raportează la Benjamin Fundoianu, cât și ale despărțirii oficiale a celor doi.

Că Fondane nu este unul și același scriitor cu Fundoianu e cert. Dar interesul pe care, din perspectiva poziționării sale pe teren literar francez, Fondane îl dovedește pentru activitatea literară a avataramului său românesc atestă ideea unor trasee fundamentale de continuitate structurală între cei doi.

Bibliografie:

1. Oișteanu, A., *Benjamin Fondane. Coordonnées judaïques*, „Euresis, Cahiers roumains d'études littéraires”, Bucarest, Editions Univers, 1999-2000, p. 178
2. Fundoianu, B., *Dreptul de a citi*, „Sburătorul Literar”, 1921, nr.6, p. 142-143
3. Udrea, I. S., *Nu împrumuta cărți*, „Vrerea”, Ediție Specială, anul I, 1932, nr.12, p. 4
4. Schwartzfeld, M., *Evreii în literatura populară română. Studiu de psihologie populară*, București, Editura Tritonic, 2004, p. 14
5. Oișteanu, A., *Benjamin Fondane. Coordonnées judaïques*, „Euresis, Cahiers roumains d'études littéraires”, Bucarest, Editions Univers, 1999-2000, p. 179
6. Fundoianu, B., *Poezii*. Antologie și traduceri de Virgil Teodorescu, prefață de D. Petrescu, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 7-15 passim
7. Salazar-Ferrer, O., *Benjamin Fondane*, Paris, Editura Oxus, 2004, p. 11
8. Fundoianu, B., *Cele mai bune 20 de cărți*, „Rampa”, anul V, 1921, nr. 1113, p. 1
9. Petrescu, D., prefață la volumul B. Fundoianu, *Poezii*, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. VII
10. Apud Stoleru, V., *B. Fundoianu, Benjamin Fondane*, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 2000, p. 9
11. Apud Zăstroiu, R., *Les Cahiers d'un „inactuel”: B. Fundoianu journaliste*, „Cahiers Benjamin Fondane”, 2003, 6, p. 3
12. Fundoianu, B., *Imagini și cărți*, București, Editura Minerva, 1980, p. 5

13. Apud Oișteanu, A., *Coordonate iudaice*, Caietele „Viața românească”, nr. 2, 2001, Contribuția scriitorilor evrei la literatura română, p. 158
14. Apud Daniel, P., *Destinul unui poet*, postfață la volumul B. Fundoianu, *Poezii*, București, Editura Minerva, 1978, p. 622
15. Volovici, L., prefață la B. Fundoianu, *Iudaism și elenism*. Ediție îngrijită, note și prefață de Leon Volovici și Remus Zăstroiu, București, Editura Hasefer, 1999, p. 10
16. Martin, M., *Introducere în opera lui B. Fundoianu*, București, Editura Minerva, 1984, p. 32-33
17. Lovinescu, E., *Psihologia domnului B. Fundoianu*, [în] *Benjamin Fundoianu, strigăt întru eternitate*, investigație documentară, alcătuire și îngrijire editorială: Geo Șerban, caiet cultural (2), București, Editura Realitatea Evreiască, 1998, p. 32-33
18. Cioran, E.M., *Eseuri*, f.l., Editura Cartea Românească, 1988, p. 266
19. *Benjamin Fundoianu, Strigăt întru eternitate*. Investigație documentară, alcătuire și îngrijire editorială: Geo Șerban, caiet cultural (2), București, Editura Realitatea Evreiască, 1998, p. 142
20. Fundoianu, B., *Activitatea „Insulei”*, [în] Sașa Pană, *Antologia literaturii române de avangardă*, [București], Editura pentru Literatură, 1969, p. 549-550
21. *Benjamin Fundoianu, Strigăt întru eternitate*, investigație documentară, alcătuire și îngrijire editorială: Geo Șerban, caiet cultural (2), București, Editura Realitatea Evreiască, 1998, p. 143.
22. Martin, M., *B. Fondane în fața Revoluției (Considerații asupra publicisticii sale politice)*, studiu introductiv la Benjamin Fondane, *Scriitorul în fața Revoluției (articole politice din perioada 1927-1935)*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2004, p. 5-6
23. Fondane, B., *Trois scenarii: cinépoèmes*, Bruxelles, „Esprit Nouveau”, 1928
24. Man Ray (1890-1976), artist și fotograf american
25. Apud Salazar-Ferrer, O., *Benjamin Fondane*, Paris, Editura Oxus, 2004, p. 250
26. *Benjamin Fundoianu, Strigăt întru eternitate*. Investigație documentară, alcătuire și îngrijire editorială: Geo Șerban, caiet cultural (2), București, Editura Realitatea Evreiască, 1998, p. 141-142.
27. Salazar-Ferrer, O., *Benjamin Fondane*, Paris, Editura Oxus, 2004, p. 69
28. Fondane, B., *Ulysse*, Les cahiers du Journal des Poètes, f.l., 1933, p. 7
29. *Benjamin Fundoianu, Strigăt întru eternitate*. Investigație documentară, alcătuire și îngrijire editorială: Geo Șerban, caiet cultural (2), editat de „Realitatea Evreiască”, s.a., f.l., p. 164
30. *Benjamin Fundoianu, Strigăt întru eternitate*. Investigație documentară, alcătuire și îngrijire editorială: Geo Șerban, caiet cultural (2), editat de „Realitatea Evreiască”, s.a., f.l., p. 162